

NIETZSCHEOVA FILOZOFIJA I KRŠĆANSTVO

UVOD

Friedrich Nietzsche je veliki upitnik nad svim onim što je Zapad iznjedrio u svojoj bogatoj povijesti. Bogatstva i udobnosti rijetki se odriču. On je jedan od rijetkih, možda najizvršnji i zato zadivljuje svojom posebnosti. Izazov je zapadnom mišljenju, a mi volimo izazove.

Kako uopće shvatiti nekoga: kroz njegov život ili kroz djela? Nietzsche zahtijeva mnogo truda, što će reći, i jedno i drugo. Dijeljenje Nietzschea od njegovih djela i obrnuto, vjerojatno je uzrok tolikim kontradiktornim interpretacijama. To, dakako, ne znači da Nietzsche nije kontradiktoran. Nažalost, mi ćemo u ovom radu suziti izbor. Nas će ovdje prvenstveno zanimati Nietzsche kao filozof. Uzimamo djela njegovog zrelog razdoblja, tj. od *Zaratustre* pa do *Volje za moć*. U tom periodu posebno su bile dominantne određene teme, tzv. velike teme Nietzscheove filozofije. Ponudit ćemo analizu svake od njih s posebnim osvrtom na kršćanstvo. To će zacijelo biti dovoljno za osvjetljavanje Nietzscheovog odnosa prema kršćanstvu.

Dakle, nas će ovdje prvenstveno zanimati ta strana Nietzschea – njegov odnos prema kršćanstvu. Ako vatreni prorok i borbeni vjesnik smrti Boga, nadčovjeka, vječnog vraćanja, prevrednovanja i volje za moć, vidi u kršćanstvu svog glavnog protivnika, onda to nije irelevantno s obzirom na cjelinu i bit njegove misli. Riječ o Nietzscheu kao antikršćaninu, riječ je o tom filozofu u cjelini. Kad on pokušava kršćanstvo osuditi, podići protiv njega “najveću od svih optužbi koju je tužitelj izrekao”¹, onda to nije beznačajan detalj u nizu njegovih napora. Druga je stvar koliko je u tome uspio.

Je li on zaista najbezbožniji od svih ateista? Nije li možda obrnuto? Nije li možda baš on najpobožniji od svih ateista, kako je samog sebe kroz usta pape nazvao u *Zaratustri*.² Ili, možda, pobožnost i bezbožnost ovdje imaju konvergirajući smisao? Je li smrt Boga njegovo novo rađanje?

To su samo neka od pitanja na koja želimo naći odgovore!

1. VELIKE TEME NIETZSCHEOVE FILOZOFIJE

Na samom početku moramo ustvrditi da ne postoji slaganje interpretatora o samom broju “velikih tema”. Heidegger, jedan od prvih koji su Nietzschea kao filozofa uzeli do kraja ozbiljno, drži kako ima pet velikih tema Nietzscheove filozofije. Bez obzira

1 F. Nietzsche, *Antikrist. Prokleto kršćanstvo*, Izvori, Zagreb, 1999., str. 115. Od sada citirano skraćeno *Antikrist*.

2 Usp. F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, mladost, Zagreb, 1976., str. 107. Od sada citirano skraćeno *Zaratustra*.

3 Usp. D. Grlić, *Ko je Niče*, Zodijak, Beograd, 1969., str. 58.

na varijacije u imenovanju pojedinih tema, one su sljedeće: Bog je mrtav, nadčovjek, volja za moć, vječno vraćanje istog i prevrednovanje svih vrijednosti. Smatramo kako se unutar ovih tema sabire bitna problematika cjelokupnog Nietzschea. Naravno, njima treba pridodati i temu morala koja će, također, biti predmet našeg zanimanja, a filozofiju umjetnosti ostavljamo po strani.

Tema prevrednovanja svih vrijednosti kao i tema nadčovjeka, nisu po našem mišljenju posebne teme, već su uključene u problematiku tema: Bog je mrtav, volje za moć i vječnog vraćanja istog. Smrću Boga, što je ujedno i smrt dosadašnje najviše vrijednosti, ujedno se i prevrednuju sve vrijednosti. A nadčovjek je onaj koji posjeduje najviše volje za moć, onaj koji usprkos vječnom vraćanju izriče Da životu i, napokon, umjetnik, sadržan u temi volje za moć i temi vječnog vraćanja istog.³

Iz svega toga uočljivo je međusobno prožimanje tema pa promišljanje o jednoj, nužno uključuje i promišljanje drugih tema. Štoviše, Nietzsche jednu temu izvodi iz druge tako da se stječe dojam sustavnosti filozofskog mišljenja.

1. 1. Bog je mrtav

Prva velika tema Nietzscheove filozofije je smrt Boga. Nijedna njegova rečenica nije toliko uznemirila duhove kao rečenica: Bog je mrtav! Što se s njom tvrdi? Nietzsche nije ponudio nikakve argumente za tu tvrdnju. On ionako ne vjeruje u snagu logike. Smrt kršćanskog Boga tema je, među ostalim Nietzscheovim djelima i prvog dijela *Zaratuстре*. Tu je ta smrt prikazana kao dokinuće onog Boga koji je Bog europske metafizike i koji je u krajnjoj liniji platonskog podrijetla. Doduše, kršćanstvo se vezalo uz metafiziku, ali kršćanstvo nije samo metafizika.

Zašto baš Zaratustra mora biti onaj koji naviješta smrt Boga? On je prvi učio da se svijet moralno gleda dualistički kroz prizmu dobra i zla. Zato on sam mora svoj nauk i opozvati. Treba stvoriti svijet izvan morala, tj. "s onu stranu dobra i zla".⁴ A da bi se stvorio jedan takav svijet, treba ukloniti Boga koji je izvor moralnog reda. Smrt Boga je dokidanje iluzije o onostranom, o Platonovom svijetu ideja, o tezi kako postoji biće izvan vremena. Nietzsche je mišljenja da je pravi svijet postao bajka.⁵ To je zabluda koje se treba osloboditi. Bajku sad treba ponovno svesti na njezin pravi izvor: realnu ljudsku zbilju. To je zadaća Zaratuстре!

Nietzsche polazi od toga da je ono božansko samo antropološki realitet. Dosad je čovjek transcendirao Bogu i tako zlorabio zemlju. Na mjesto mrtvoga Boga, Nietzsche stavlja zemlju. Najviši vrh ljudske slobode okreće se zemlji. Za ono što je otuđenom čovjeku bio Bog, sad stoji zemlja. "Preklinjem vas, braćo moja, ostanite vjerni zemlji i ne vjerujte onima koji vam govore o nadzemaljskim nadama. Tropači su to, svjesno ili nesvjesno."⁶

⁴Jedno od Nietzscheovih djela nosi taj naslov.

⁵Usp. F. Niče, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1980., str. 27-28.

⁶*Zaratustra*, str. 10.

Smrću Boga negira se i kršćansko učenje o zagrobnom životu. Istina onog zagrobnog je bolesni, slabi i umorni čovjek, ali čovjek koji još ipak nije do konca uništen jer još radije hoće ništa nego da ništa neće. On radije slijedi iluziju o zagrobnom životu nego da prizna svoju ispraznost. Tako bolestan duh nalazi zadovoljstvo u otuđenom htijenju.⁷

Prava istina čovjeka nije, kao što drži kršćanstvo, duša već tijelo; "a duša je samo riječ za nešto na tijelu".⁸ To, međutim, kod Nietzschea nije biologizam. Tijelo nije mišljeno kao fiziološki organizam, već je ono kao protuprincip lažno duhovnom, integibilnom, kršćanskom. Duša je samo oružje i igračka tijela. Duša je parcijalnost a tijelo totalitet ljudskog opstanka. To znači zemaljsku zbiljnost našeg opstanka koja jest i jedina zbiljnost.

Ali, zašto je Bog umro? Ima li njegova smrt utjecaja na prevrednovanje svih vrijednosti ljudskog življenja? Kako čovjek podnosi odgovornost te smrti, kako je izdržava?

Bog je umro zato da bi mogao vladati čovjek. Čini se da je uzrok Božje smrti Njegova samilost prema čovjeku. "Đavao mi je jednom ovako govorio: 'I bog ima svoj pakao: to je njegova ljubav prema ljudima.' A nedavno sam ga čuo kako govori ove riječi: 'Bog je mrtav; od svoje je samilosti prema ljudima umro bog.'" U Nietzscheovim očima samilost je najveća slabost kako čovjeka tako i Boga. Ona je rasipanje volje za moć. Gledano kršćanski, Bog se zaista iz ljubavi predaje za čovjeka. Tom riječju "za" izražen je bitni i temeljni zakon kršćanske egzistencije. Ne dokida li ta Božja ljubav Njegovu svemogućnost? "Ljubav, ona je ili jača od smrti ili uopće nije ljubav. Ako se u Kristu pokazala jačom od smrti, pokazala se zato što je bila ljubav za druge."¹⁰ Takva ljubav zasigurno može pobijediti mržnju pakla!

Te probleme suvremene teologije ostavljamo po strani i pitamo se za pravi uzrok Božje smrti u Nietzscheovoj filozofskoj misli. Uzrok sigurno nije Božja samilost, već čovjekova volja za moć! Svoj klasični izraz Nietzscheova poruka o smrti Božjoj nalazi u djelu *Vesela znanost* (1886.). Tamo se nalazi i prispodoba o ludom čovjeku, koji u svijetlom prijepodnevu pali svjetiljku, trči trgom i neprestano viče: "Tražim boga! Tražim boga", pa skače u gomilu koja se smije, probada ih svojim pogledima i viče: "Gde je bog? Ja ću vam to reći! Mi smo ga ubili - vi i ja! Svi smo njegove ubice!"¹¹

Ali - tko je Bog koji je ubijen? Nietzsche tvrdi kako je to Bog filozofa i teologa koji je tradicionalno bio shvaćen kao neko biće po sebi ili supstancija koja opstoji iza vidljivog svijeta. Ovdje primjećujemo da Bog, čiju smrt Nietzsche obznanjuje, uvelike nalikuje pojmovnom, apstraktnom Bogu kojega Kierkegaard napada kao krivotvorinu službenog kršćanstva. Drugim riječima, umrla je naša racionalistička i, stoga,

7 Usp. D. Grlić, *nav. dj.*, str. 54.

8 *Zaratustra*, str. 30.

9 *Isto*, str. 82.

10 J. Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, KS, Zagreb, 1988., str. 281.

11 F. Niče, *Vesela nauka*, Grafos, Beograd, 1989., str. 146.

nihilistička slika Boga. Jer Bog je, dakako, negacija života. "U Bogu se štuje ništavilo, volja za ništavilom proglašena je svetom!..."¹² To je aristotelovsko-skolastički nepokrenuti pokretač i neuzrokovani uzrok, osvetnički sudac univerzalnih moralnih zakona i puka pobožnost. To je Bog kršćanstva kao platonizma za svjetinu. Prema tome, ovdje je ključno razumjeti da je Bog koji je umro onaj Bog kojeg smo krivo shvatili smještajući ga u ograde filozofskih i teoloških teorija, tj. Bog kojeg smo sami stvorili.

Dakle, Nietzsche slično kao i Feuerbach i Marx, polazi od toga da je ono božansko samo antropološki realitet. Kad je riječ o smrti Boga, riječ je zapravo o smrti čovjeka koji ima potrebu za Bogom, o smrti "homo religiosusa". No nije svatko u stanju podnijeti breme te smrti. Čovjek koji nema snage poniznost pretvoriti u moć vladanja, ne može prihvatiti smrt Boga. Doduše, smrću Boga ostaje opasnost užasnog osiromašenja čovjeka - nemoralnost. No, ipak, Nietzsche to ne želi. Homo religiosusa zamijenit će drugi čovjek, čovjek moći, samosvjesni čovjek koji nadvladava samog sebe - nadčovjek.

Bog je umro i stoga mora vladati čovjek. Vladavinu čovjeka omogućuje samo visok stupanj volje za moć. Volja za moć neposredna je i prva konzekvenca smrti Boga, jer Bog i ne bi mogao umrijeti da ga na to nije prisilila čovjekova volja za moć. Smrt Boga rađanje je nadčovjeka! "Ali da vam posve otvorim svoje srce, prijatelji: *kad bi* postojali bogovi, kako bih mogao podnijeti da ne budem bog! *Dakle*, bogovi ne postoje."¹³

Bogovi više ne postoje i kršćanski Bog je mrtav - "najopakiji pojam Boga". Sada nastupa era čovjeka: zbiljska, realna, tjelesna, životna volja za moć trijumfira nad umrlom, beživotnom transcendencijom. Sa sviješću da je "Bog mrtav" otpočinje svijest radikalnog prevrednovanja dosad najviših vrijednosti. Mjerilo svega prevrednovanja jest volja za moć. "Volja za moći - i samo ona jest volja koja hoće vrijednosti."¹⁴ Nije li obrnuto, ne pokreću li vrijednosti volju? Nadčovjek je najviše utjelovljenje volje za moć. Stoga on mora razbiti "stare ploče" i ispisati "nove".¹⁵ U govoru što nosi naslov *O tri preobrazbe* navodi se osnovni motiv: mijenjanje biti čovjeka uslijed smrti Boga, to znači, mijenjanje iz samootuđenja u stvaralačku slobodu koja je svjesna sebe. "Pokazat ću vam tri preobrazbe duha: kako duh postaje devom, deva lavom i najposlije lav djetetom."¹⁶

Ipak, na mjesto mrtvoga Boga Nietzsche ne stavlja čovjeka već zemlju. S metafizičkom mišlju Boga postavljena je onostranost vremena i prostora pred kojom je vrijeme ništavno, puka pojava. Ono je tako obezvrijeđeno, isključeno iz prave

12 *Antikrist*, str. 28.

13 *Zaratustra*, str. 78.

14 M. Heidegger, *Nietzscheova metafizika*, u: "Uvod u Nietzschea", priredio i preveo Šime Vranić, Znaci, Zagreb, 1980., str. 26.

15 *Usp. Zaratustra*, str. 180-199.

16 *Isto*, str. 23.

zbiljnosti. Smrt Boga znači stoga za Nietzschea i prestanak poricanja vremena i priznavanje vremena kao prave dimenzije svega bitka. Nasuprot idealizmu, koji je vrijeme protjerao iz bitka, hoće Nietzsche bitak shvaćen kao "zemlju" vratiti u vrijeme. Misli fundamentalnu svezu bitka i vremena.¹⁷ Ta sveza bitka i vremena preduvjet je razumijevanja sljedećih tema Nietzscheove filozofije.

1. 2. Volja za moć

Drugi dio *Zaratustre* izričito imenuje ono, što kao moć koja potpuno vlada svijetom, bivstvuje i u igri ljudske slobode. Noseća misao odsad je nauk o volji za moć. Volja za moć nagoviješta se, kako bi se osmislila smrt Boga, već u prvom dijelu te knjige u slici o lavu. Smrt Boga doprla je do svih koji žive u povijesti. Izuzetak je stari svetac koji živi sam u prirodi kao dio prirode i stoga zapravo i nije čuo za smrt Boga jer živi izvan povijesti.¹⁸ Nasuprot tome, volja za moć rezervirana je za relativno mali broj ljudi - za preteče nadčovjeka.

Smrtu Boga prenosi se ujedno sva moć na čovjeka. Ako je prije Bog razlog jednakosti svih ljudi, sada je volja za moć mjerilo nejednakosti. "Pred bogom! - Ali sad je umro taj Bog. A pred pukom nećemo da budemo jednaki. Bježite od toga, vi, viši ljudi!"¹⁹ U samom izvoru moći, u čovjeku, pokazuje se kako ljudi nisu jednaki - ne posjeduju u sebi jednak stupanj volje za moć. U takvoj situaciji uskrsava nadčovjek, čovjek koji vlada i u kojem vlada njegova vlastita volja za moć. Volja za moć trijumfira u principu nejednakosti. Čak je i volja za jednakošću samo nemoćna volja za moć onih slabih.²⁰

Što je volja za moć? Ovo "za moć" nije neki dodatak, atribut uz pojam volje, već je objašnjenje biti same volje. Volja za moć je "najunutrašnjije bivstvo bitka".²¹ To će reći: volja za moć je temeljni karakter bića kao takvog. "Gdje god sam našao ono što živi, našao sam i volju za moći; i još u volji sluge našao sam volju da bude gospodar."²² Po ovom je volja za moć i temeljni karakter života. "Živjeti" Nietzscheu važi kao druga riječ za "biti". "Bitak - o njemu nemamo druge predodžbe no "živjeti". - Kako dakle nešto mrtvo može "biti"?"²³ Bivanje je svagdanje povećavanje stupnja moći. U tijeku vremena penje se život k uvijek višim tvorevinama moći; svaka stepenica već priprema sljedeću. Kako se odnosi to svagdanje moćenje volje za moć prema vremenu? Time što Nietzsche zbiljski misli volju za moć, dopijeva on u veliku aporiju.

17 Usp. E. Fink, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981., str. 93.

18 Usp. *Zaratustra*, str. 9.

19 *Isto*, str. str. 265.

20 Usp. D. Grlić, *nav. dj.*, str. 60.

21 F. Nietzsche, *Volja za moć. Pokušaj prevrednovanja svih vrijednosti*, Mladost, Zagreb, 1988., str. 333. Od sada citirano skraćeno *Volja za moć*.

22 *Zaratustra*, str. 105.

23 *Volja za moć*, str. 282.

Naime, u svojoj najčišćoj formi, volja za moć pojavljuje se u borbi na život ili smrt. Ta borba odvija se u vremenu, dakle u onoj dimenziji ljudskog opstanka što je ujedno i bitna granica same volje za moć. Nikakva volja za moć ne može vratiti prošlost. Volja za moć može htjeti samo onda ako ide ukorak s vremenom, ako napreduje od prošlog k budućem. Ropstvo volje za moć leži u nepromjenjivosti prošlog. Svaka volja za moć mora se iscrpiti tijekom vremena. Vrijeme je moć u kojem se iscrpljuju svi kvanti moći. Stoga ono što je bilo učiniti onim što nije bilo, ne može učiniti nikakva moć, pa ni svemoć.²⁴

Rješenje ovog problema kojeg nudi Nietzsche, svakako je suprotnost svemu kršćanskom i metafizičkom. Židovsko-kršćanskom pravocrtnom vremenu, u kojemu se jednokratno zbiva pojedinačna ljudska sudbina i povijest čovječanstva, Nietzsche je suprotstavio cikličko vrijeme - vječno vraćanje istog. Prošlost, sadašnjost i budućnost postaju stalno "sada" putem vječnog vraćanja istog! U ovoj koncepciji vremena ništa se novo bitno ne događa. Ono bitno već se davno dogodilo. Jedino što je ostalo jest repriza svega i tako u nedogled.

Grčka misao, iako je učinila demitizaciju mita, iz mitskog je mišljenja prihvatila cikličko shvaćanje kozmosa. Otuda je Nietzsche posudio ovu misao. Ali, sad se javlja novi problem. Izgleda da je volja za moć u ovoj cikličkoj koncepciji vremena posve nemoćna. Nietzsche je spašava tako što na leđa trenutka tovari teret vječnosti. Ako postoji vječni povratak istoga, ono što se sad odluči, ponavljat će se cijelu vječnost. Dakle, na sadašnjoj odluci počiva tijek vječnosti. Budući da je izbrisana razlika između prošlog, sadašnjeg i budućeg, sadašnji trenutak znači sve - znači vječnost. Tako moć postaje apsolutna. Stoga Nietzsche i može zapisati: "Bivanju pečatom utisnuti značaj bitka - to je najviša volja za moć."²⁵

U Nietzscheovoj misli jedno od ključnih mjesta zauzima volja za moć. Ona je analogna ljubavi u kršćanstvu. Prema kršćanskom shvaćanju Bog je Ljubav. Ona je osnovni princip, biće i bitak bića. Ljubav je izvorište svega, smisao stvaranja, razlog žrtve, razlog zašto jest nešto, a ne ništa. Po ljubavi su nastali čovjek i svijet. Kršćanski gledano, jasno je da ljubav nije nešto nemoćno. Naprotiv, ona je moćnija od bilo koje druge sile. Ona nadilazi svaki ukroćeni determinizam i utoliko je čudesna da čini i čuda. U čovjeku leži mogućnost punine božanske ljubavi, odnosno, čovjekove su mogućnosti beskrajne.

Ono što kršćani pripisuju djelovanju stvaralačkom principu ljubavi, to Nietzsche pripisuje volji za moć. On posvuda zapaža njezino djelovanje. Ona je univerzalan kozmički princip, princip čovjekova djelovanja i samonadilaženja, princip nadljudskoga. Vječno vraćanje istog nužna je konzekvenca teze o volji za moć.

I na kraju, ne možemo ne postaviti pitanje: Što iziskuje više volje, odreći se svoje volje ili istu nametnuti drugom? Pogotovo, ako je volja takva, kakvom je doživljava Nietzsche!

²⁴ Usp. D. Grlić, *nav. dj.*, str. 63.

²⁵ *Volja za moć*, str. 298.

1. 3. Vječno vraćanje istog

O nadčovjeku govori Zaratustra *svima*, o smrti Boga i volji za moć *nekolicini*, a o vječnom vraćanju samo *sebi samome*. To očigledno znači i poredak važnosti njegovih temeljnih misli.²⁶ Značenje nadčovjekove uloge u prevladavanju nihilizma posve je jasno uokvirena u nauk o vječnom vraćanju istog. Za Nietzschea ono je vrhunac čitavog njegovog mišljenja. Ono je bit Zaratustrine poruke, te predstavlja Nietzscheov zreli pokušaj odlaska s onu stranu metafizike i kršćanskog morala. Vječno vraćanje, kao preokrenuta metafizika, zasnovano je na stalnoj čežnji volje za moć prema vlastitom usavršavanju. Ona to može postići, tvrdi Nietzsche, samo postavljanjem vječnog vraćanja istog. "Namjesto metafizike i religije *nauk o vječnom ponovnom došašću* (on kao sredstvo uzgoja i izabiranja)."²⁷ To što vječno vraćanje "uzgaja" i "izabire" jest nadčovjek koji potvrđuje bit života kao volju za moć.

Misao vječnog vraćanja istog ukida opreku između prošlosti i budućnosti. Ona prošlosti daje otvoreni karakter mogućnosti koji ima budućnost, a budućnosti stabilnost prošlosti. Oboje na čudnovat način prelazi jedno u drugo - prošlost ima odlike budućnosti, a budućnost odlike prošlosti. Volja sada ne može htjeti samo naprijed. Tim što hoće naprijed, hoće ona ujedno i natrag.

Ideja vječnog vraćanja kod Nietzschea nije povijesna teorija kao teleologija ili postavka o životu prije i poslije smrti. Vraćanje je sveobuhvatno. Pojam vječnosti u prošlosti je bio utemeljen na postojanju beskonačnosti s onu stranu iskustvenog svijeta. Za Nietzschea, to što je beskonačno jest sam konačni svijet. Ono "istog" je konačni svijet: vrijeme samo je vječno, bivanje je vječno. Vječno vraćanje istog potvrđivanje je neteleološkog svijeta. "Kad bi svijet imao kakav cilj, on bi morao biti dosegnut".²⁸

Vječni povratak istog kazuje *kako* biće u cjelini *jest*.²⁹ Izgleda da Nietzsche na neki čudan način pokušava pomiriti Heraklitovu tvrdnju o *stalnom* kretanju i Parmenidovu tvrdnju o *nekretanju*. Ovo je njegovo nastojanje oko približavanja svijeta bivanja svijetu bitka.

Vječnim vraćanjem istog, vječnim kruženjem, vrijeme se sabire u jednoj točki, vrijeme samo postaje bezvremenito. Volja za moć mora sad samo tu besciljnost, tu vječnost izdržati, štoviše, ljubiti takvu besciljnu vječnost. Vječno vraćanje istog cilj pretvara u sredstvo i sredstvo u cilj. Nietzsche dopijeva s onu stranu dobra i zla, a stajati s onu stranu dobra i zla, znači stajati ni u čemu. Vječno vraćanje istog perspektivističko je tumačenje biti svijeta i života. Drugim riječima, i ono je samo vrsta vjere. Nietzsche, dakako, odbija nazvati vječno vraćanje vjerom u strogom smislu

26 Usp. E. Fink, *nav. dj.*, str. 102.

27 *Volja za moć*, str. 230.

28 *Isto*, str. 489.

29 Usp. M. Heidegger, *nav. dj.*, str. 42.

te riječi, jer, kad bi to učinio, tada bi opet završio u terminologiji tradicionalne metafizike i religije. Istovremeno, ako vječno vraćanje nije vjera, mora ga se racionalno pojasniti što je neizvedivo.

Stoga je Nietzsche silno težio za znanstvenom verifikacijom teze vječnog vraćanja istog, ali nije uspio. Danas bismo mogli povući neke paralele između vječnog vraćanja istog i hipoteze o trajno pulsirajućem svemiru. Taj se svemir širi do točno određene točke kad se počinje kontrahirati i onda opet širiti i tako svu vječnost.

Vjera vječnog vraćanja, vjera nadčovjeka koji kaže "da" životu u njegovoj cjelovitosti, razlikuje se od vjere filozofa po tome što je predmet njezina obožavanja ništa. Ali ovdje moramo biti vrlo oprezni. Nietzsche ne veliča ništa zbog njega samoga, nego zbog toga što se može roditi iz ništa: nadčovjek. Ništa nije hipostazirano, već je prihvaćeno kao put k nečemu. I jedino nadčovjek može podnijeti to učenje.

Težeći k nadčovjeku ljudi žele svoju propast. Ozbiljujući nadčovjeka, čovjek uništava sebe. Nadčovjek podrazumijeva najveću žrtvu čovjeka - žrtvu čovjeka kao čovjeka. Jedna od osnovnih razlika između nadčovjeka i Boga jest u tome što Boga nije moguće stvoriti, a nadčovjeka jest. Kako čovjek raste u veličinu i visinu, toliko tone i u dubinu i strahotu: ne treba htjeti jedno bez drugog. Tek će nadčovjek biti biće koje će moći živjeti bez Boga budući da je samo kao bog. To znači: nadčovjek neće imati ništa vrjednije iznad sebe. On sam jedini je smisao života. Njegovo stvaralaštvo bit će savršeno.

Kako u kršćanstvu, tako i kod Nietzschea nailazimo kazivanju "Da" ("Amen") bitku. Razlika je u tome što u kršćanstvu antiteza dobro - zlo nalazi svoje pomirenje u Bogu, *savršeno dobrom biću*, dok kod Nietzschea biće koje je izrazito dobro i zlo (nadčovjek) može pomiriti dobro i zlo. A najveća razlika leži u tome što je Isus konkretno živio i mi vjerujemo kako živi i danas, i da sudbinu svijeta drži u svojoj ruci. Nadčovjek je pak bio i ostao samo povijesna apstrakcija.³⁰

2. ANTIKRIST

U povijesti filozofije teško da postoji ijedan mislilac koji je toliko kritičkih, a često i gotovo psovačkih riječi uputio na račun kršćanstva, kršćana, Crkve, kršćanskog morala i svega što s kršćanstvom ima veze. Uostalom, napisao je i knjigu, čiji bi naslov, po svemu sudeći, trebao biti naznaka nekog programa protiv kršćanstva. Ali, spis ne donosi ništa novo što već ranije nije zapisano u drugim djelima. Jedino što je novo jest psovački ton prepun mržnje i pogrda. Nietzsche svojim mislima daje vrijeđajuću širinu, želi uvrijediti. I doista, za to ima stila. On je genij u mržnji. "Radi ženske gornjivosti na najistaknutije mjesto postavili su lijepa sveca, a radi muškaraca

30 Usp. B. Bošnjak, *Povijest filozofije III*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str. 208.

31 *Antikrist*, str. 35.

Mariju.”³¹ Ovo je još “blag” primjer!

Početak službenog kršćanstva Nietzsche poistovjećuje s određenom osobom - Pavlom, samoproglšenim apostolom pogana. Nietzsche konzekventno razdvaja Krista i kršćanstvo. Izvorno je Kristovo učenje različito od naknadne interpretacije za koju je odgovoran apostol Pavao, a koja je postala vladajuća. “Već je riječ ‘kršćanstvo’ nesporazum - postojao je zapravo samo jedan kršćanin i on je umro na križu. Ono što se od toga trenutka naziva ‘evanđeljem’ već je bilo suprotno od onoga što je on proživio: ‘loša vijest’, *dysangelium*.”³²

Sukladno tome, Pavao je *dysangelist*. Distinktivno obilježje kršćana nije u nekom vjerovanju, nego je to kršćanska praksa, odnosno život samog Krista. Njegov život, kao i njegova smrt, ne upućuju na pojmove krivice, kazne ili nagrade: “... ‘grijež’, svaki odnos udaljenosti između Boga i čovjeka ukinut je - upravo to je ‘radosna vijest’.”³³ Krist je, prema Nietzscheu, učitelj novog života, a ne vjere. Do Boga vodi jedino evandeoska praksa - ne pokajanje ili molitve - i upravo je ona Bog. Isusov je život, jednako kao i njegova smrt, bio upravo ova praksa. On je, dakle, bio učitelj novog življenja, a ne nove vjere. Nietzsche tvrdi kako “... još danas je takav život moguć, za neke ljude čak potreban: izvorno kršćanstvo bit će moguće u svako doba...”³⁴

Ali, za Nietzschea je nedosljednost očito vrlina. “Vjerujte mi, braćo moja! Umro je (Isus m. o.) prerano, sam bi opozvao svoje učenje, da je dospio do moje starosti! Bio je dovoljno plemenit za opozivanje!”³⁵ Ukoliko je Nietzscheov odnos prema Isusu dvosmislen, njegovo je razumijevanje Pavlove uloge u povijesti kršćanstva jasno i neosporno. Prema njegovu mišljenju, Kristovu izvornu poruku prvi je izokrenuo i pokvario Pavao, koji je u evanđelje unio nauk o nagradi i kazni. Pojmovi krivnje i grijeha tada izbijaju u prvi plan, te se na njima utemeljuje kult i nova vjera na mjesto prakse koju je živio Isus. Na taj se način, prema Nietzscheu, uzdiže ono što je Krist porekao svojim životom. “*Crkva* je točno ono protiv čega je propovijedao Isus - i protiv čega je učio da se bore njegovi učenici.”³⁶

Nietzscheova kritika kršćanstva od ključne je važnosti za čitavu njegovu filozofsku poziciju. Ona se stalno provlači kroz to što Nietzsche ima reći o filozofiji. Kršćanstvo je razvodnjeni platonizam, učenje prihvatljivo za svjetinu. Kršćanstvo, kao i platonizam, pravi bitak stavlja s onu stranu dobra i zla i tako zapostavlja ovaj stvarni i jedini svijet. Kršćansko i metafizičko vjerovanje u moralni svjetski poredak, nametnulo je na inače moralno neutralan svijet - svijet koji nema nikakvih moralnih činjenica - stroga etička pravila koja sprječavaju životni tijek.³⁷ Njih su, dakako, izmislili svećenici kako bi

³² *Isto*, str. 62.

³³ *Isto*, str. 54.

³⁴ *Isto*, str. 63.

³⁵ *Zaratustra*, str. 66.

³⁶ *Volja za moć*, str. 90.

³⁷ Usp. D. Buterin, *Nietzsche: otkrivanje zablude*, HFD, Zagreb, 1998., str. 104.

lakše vladali "stodom".

Stoga je smrt Boga neophodna, jer ona sa sobom nosi glavnu prekretnicu u svjetonazoru dobra i zla. Nema više božanskog agenta koji može diktirati norme dobra i zla. Nihilizam, dakle, raskrinkava kršćanski moral kao negaciju života. Nihilizam ukazuje da je moralni zakon laž. "Namjesto *moralnih vrijednosti* same *naturalističke* vrijednosti. Oprirodnjavanje morala."³⁸ Iako je kršćanstvo napadnuto kao moralna izopačenost, kao imoralnost, u temelju Nietzscheova napada počivaju kršćanske metafizičke (platoničke) postavke.³⁹

Nietzsche ne kritizira toliko Isusa kao osobu koliko izvještaje njegovih učenika o njemu. Prema tome, prikladnije bi bilo Nietzschea zvati anti - kršćaninom negoli antikristom. Iako načelno dopušta egzistenciju "izvornog kršćanstva" u svako doba, čini se kako je po njemu izvorno kršćanstvo započelo i završilo s Isusom. Sve što je uslijedilo nakon Isusa, veliki je nesporazum.

Na kraju, ne možemo ne ustvrditi kako Nietzscheovoj kritici kršćanstva nedostaje ono što je bit svake kritike, a to je ljubav prema istini. Nietzscheova kritika vođena je mržnjom prema svemu kršćanskom, a "čovjek ne uvjerava kad ima pjenu na ustima".⁴⁰ To više nije kritika nego kletva koja sažeta u jednoj rečenici glasi: Prokleta kršćanstvo!

ZAKLJUČAK

U ovom radu vidjeli smo kako Nietzsche sebe doživljava kao antimetafizičara, a u povijesti filozofije Heraklita vidi kao mislioca koji mu je najbliži. U Heraklitovom pojmu "igre" Nietzsche nalazi odgovor na pitanje o mogućnosti nesvrhovitog djelovanja, odnosno, glavni oslonac za iskorak iz metafizike. Upravo iz tog stava izranja i njegova kritika kršćanstva. Znao je kako je vjera u Boga duhovni temelj europske kulture. Ako se ruši vjera, ruši se i svijet. Filozofija od Sokrata do Hegela sustavno je trovana teološkom krvlju. Otuda i želja izići iz tog začaranog kruga.

Nietzsche se nije predao ovom ili onom načinu razmišljanja. Znao je da svoj izabrani put mora utrti potpuno sam, ne znajući što taj put donosi. U to njegovo mišljenje nije se uklapalo kršćanstvo - kršćanska metafizika dvaju svjetova. Ali Nietzsche ne napada samo ono što sačinjava metafizički bitak. Svojim razdvajanjem Krista kao jedinog pravog kršćanina od ostatka kršćanstva, on ismijava i "kršćanski" život kao takav kroz cijelu njegovu povijest.

No, Nietzsche nije samo nesuzdržani kritičar kršćanstva. U izvjesnom smislu, njegova kritika otvara put k onom iskonski religijskom. Ali uz svu njegovu oštrinu

38 *Volja za moć*, str. 230.

39 *Usp. isto*, str. 103.

40 E. Fink, *nav. dj.*, str. 166.

prema vjeri, on je istovremeno i potpuno svjestan dostojanstva religioznog stava. U mladosti je odlučno odbacio religiju i prihvatio filozofski skepticizam i Schopenhauerov pesimizam do njegovih krajnjih granica. Kasnije je trebalo iznaći rješenje za izlazak iz duhovne krize.

Eventualno rješenje Nietzscheove krize, kao i nadolazećeg nihilizma kojeg ona obuhvaća, bila je nada koju je on uložio u nadčovjeka i u oblikovanje vječnog vraćanja istog. Tko je zapravo nadčovjek; teško je ustvrditi? Jedna povijesna apstrakcija! Nekakvo božansko biće, koje nije ništa manje ljudsko. Cinik bi dodao kako je nadčovjek ono što Nietzsche nije, vrsta čovjeka kojom Nietzsche nije uspio postati. Ovo, međutim, ne šteti Nietzscheu. To ne ušutkava njegovu ozbiljnost.

Na kraju, smatramo kako se Nietzscheov pravi religiozni stav nalazi u vječnom vraćanju - osjećaju vječnosti, pa čak i besmrtnosti. I sam Nietzsche u *Ecce homo*, čini se, potvrđuje religijsku težinu vječnog vraćanja istog. To je za njega ekstatičko iskustvo.⁴¹

Nakon što je "srušio" metafiziku, za nju je pronašao surogate. Ali i ti njegovi surogati nisu ništa drugo doli "vjera". To je Nietzscheov najveći, zapravo, i jedini problem. Otuda i silna želja za znanstvenom verifikacijom teze o vječnom vraćanju istog. Čak je jedno vrijeme htio upisati i studij prirodnih znanosti. Po njemu, vječno vraćanje "*najznanstvenija* je od svih mogućih hipoteza".⁴² Bilo kako bilo, vječno vraćanje istog ostaje hipoteza koja se ne može niti opovrći niti dokazati. Ona je, u svakom slučaju, loša utjeha u odnosu na Boga. Sve te duhovne borbe kao i tjelesne slabosti, odveli su Nietzschea "s onu stranu" razuma. Ostala su njegova djela koja će trajno svjedočiti o snazi jednog duha. Naravno - svako djelo imalo je svoju cijenu.

*"Biti besmrtan, to se skupo plaća:
za to se više puta umire za života."*⁴³

Fra Goran Kalašević

41 Usp. F. Nietzsche, *Ecce homo. Kako se biva što se jest*, u: "Uvod u Nietzschea", priredio i preveo Šime Vranić, Znaci, Zagreb, 1980., str. 158.

42 *Volja za moć*, str. 35.

43 *Isto*, str. 164.